

МЁЧЮЛАНЫ КЯЗИМНИ «АХЫРЗАМАН ДУНИЯ» ДЕГЕН НАЗМУСУНУ ТЮРЛЮЛЕРИ

Локияланы Магомедни кызы Жаухар, Гуманитар тинтиулени Институтуну «Федерал илму араны «Россей академияны илмуларыны Къабарты-Малкъар илму ара» деген Федерал кырал бюджет илму учрежденияны Филиалыны къарачай-малкъар фольклор белюмюню кичи илму къуллукчысу, lokuayeva2015@mail.ru

Статья Мёчюланы Кязимни чыгъармачылыгы бла байламлы даулашлы сорууларындан бирине жораланады. Белгилисича, поэтни жашау эм чыгъармачылык жолуна, тил энчилигине аталгъан аслам илму ишле (энчи китапла, жыйымдыкъла, статьяла, диссертация) жазылгъандыла. Болсада, бюгюнлюкде, шайырны чыгъармачылыгы тийишлисича тинтилмегенди. Аны назмуларында да иги кесек тохташдырылгъа керекли соруула бардыла. Белгиленген ишде поэтни «Ахырзаман дуния» деген назмусуну бир ненча китапта берилген тюрлюлерине эм Россей илму академияны Къабарты-Малкъар илму арасыны гуманитар тинтиуле бардыргъан институтуну (РИА КъМИА ГТИ) архивинде сакъланган вариантларына тенгleshдириу халда къаралады. Алада чыгъарманы аты, жазылгъан жылында башхалыклары шартланадыла, ол сылтаула нек жаратылгъанлары ачыкъланады. Назмуда заманны излемлерине кёре арап сёзле орус неда ёз тилибизни сёзлери бла алышынып, бирде уа дагыда артха, арап сёзлеге къайтарылгъаны белгиленеди. Андан сора да, чыгъарманы бир-бир китаптада кысхаракъ, бирсиледе бир къауум тизгинге узунракъ берилгенине, ол энчикле не хыйсапдан кысгъанларына, назмуланы шарт тохташдырыу ючюн не этерге керек болгъаныны юсюнден оюм этиледи, поэтни хар тизгинини кертилигин шартлар амал изленеди.

Баш магъананы тутхан сёзле: малкъар литература, Мёчюланы Кязим, поэзия, назмуну тюрлюлери (вариантлары).

Малкъар адабиятны мурдорун салгъан закий поэт Мёчюланы Кязим Холам-Бызынгы аузуну Шыкъы элинде туугъанды. Ол халкъыны келден чыгъармачылыгындан дерс ала, шаркъ, тюрк, фарс халкъланы поэзияларын, жашау халларын ёз миллетини къадары бла тенгleshдире, аны къууанчына къууана, жарсыууна жарсый, оюм сёзюн назму тизгинге сыйындыра ёмюрлюк этгенди.

Поэтни жашау эм чыгъармачылык жолун, тил энчилигин тинтиуге жораланган аслам илму иш [Маммеев 1966; 1973; Кулиев 1959; Бозиев 1959; Кучмезова 1996; Теппеев 1981; Биттирова 2001, 2004, 2016, 2018; Узденова 2003; Сарбашева 2009; Теппеев, Габаева 2010; Берберов 2010; Кетенчиев 2012; Локъяева 2017 эм д.б.] барды. 2004 жылда Габаланы А.Б. «Концепция человека в творчестве Кязима Мечиева» деген кандидат диссертациясын къоруулагъанды [Габаева 2004]. Кязимни чыгъармачылыгына аталгъан ишлени миллет алимледен сора да тыш кыралладагъы диаспораланы адабиятчылары да жазгъандыла (Ведат Балкан, Мехмет Сары, Уфук Таукул эм б.) [Биттирова 2018].

Болсада, бюгюнлюкде Кязимни ниет хазнасы тийишлисича тинтилгенди дерге жарарыкъ туююлду, нек дегенде, аны туугъан жылындан башлап, кёп жашау шарты даулашлы халдады, чыгъармачылыгында да ачыкъланмагъан соруула аз туююлдуле. Поэтни чыгъармачылыгын тинтген алимледен бири Тёппеланы Алим оюмлагъаннга кёре, Кязимни жыл саны, жазылып сакъланган къагъытха кёре угъай, ол айтханнга таяна, тарихге жуууклашдырылып тохташдырылгъанды.

Ол себепден, Кязимни туугъан жылыны тюзлюгюн-терслигин ачыкълау алимлени борчу болгъанлай къалады [Теппеев 2001: 7].

Поэтни башха-башха китаплада чыкъгъан назмуларында, аланы атларында, жазылгъан жылларында, тизгинлеринде, строфаларыны санында да иги кесек башхалыкъ тюбейди (сёз ючюн, «Ахырзаман дуня», «Жаралы жугъутур», «Арабстандан юйге салам къагъыт», «Аллах да залимле жанлы» эм д. б.). Аллай болум окъуучуну аллында иги кесек соруу туудурады.

Энчи эсибизни бийлеген чыгъармаладан бири поэтни «Ахырзаман дуня» деген назмусуду. Статъяда аны вариантларыны энчиликлерине тенглешидириу халда къаралады.

«Ахырзаман дуня» деген чыгъарма озгъан ёмюрде жазылгъанлыкъгъа, ол бюгюнню жашауну теренден оюмлатады, ниет тазалыкъны кирсиз сакъларгъа, жашау болумлагъа багъа бичерге юйретеди. Чыгъарманы вариантлары Тёппеланы Алим жарашдыргъан, 1989 жылда басмаланган, эки томлукъда «Ахырзаман дуня» [Мечиланы 1989: 245–248], 1996 жылда Бегийланы Абдуллах жарашдыргъан «Назмула. Зикирле. Поэмала» деген китапда «Алданмагъыз ахырзаман дунягъа» [Кязим 1996: 46–49], 2008 жылда «Малкъар поэзияны антологиясында» «Ахырзаман дуня» [Малкъар поэзияны антологиясы: 2008: 23–24], 2009 жылда Бегийланы Абдуллах жарашдыргъан «Кязим. Сайлама чыгъармалары: Назмула. Поэмала. Зикирле» деген китапда «Алданмагъыз ахырзаман дунягъа» [Кязим 2009: 259–261] деген атла бла чыкъгъандыла. Андан сора да назму Къабарты-Малкъарны гуманитар тинтиуле бардыргъан институтуну архивинде сакъланады. Анда белгиленнгенге кёре, биринчи кере ол 1974 жылда Кёндеден элде Улакъланы Омардан магнитофоннга жазылгъанды. Ызы бла 1975 жылда Бызынгы элде Холамханланы Сахайдан, Герпегеж элде жашагъан Чабдарланы Мустафадан жазылып алыннган тюрлюлери да бардыла [АИГИКБНЦРАН. Ф. 11. Оп. 1. Д. 133. Л. 68]. Алада тизгин саны, назмуну аты да башхаракъдыла. Архивде болгъан вариантланы эм толусуна Кичибалыкъ элде жашагъан 67 жылы толгъан Журтубайланы Омарны жашы Галадан Тёппеланы Алим жазып алгъан «Ахырзаман дуня» («Жаннет» поэмасы) деген чыгъарманы санаргъа боллукъду. Белгиленнгенине кёре назму бир ненча ат бла жюрютюледи («Ахырзаман дуня», «Жаннет», «Кязимни зикири», «Алданмагъыз ахырзаман дунягъа»). Журтубайланы Гала эсгергенге кёре, ол жаш заманында бу назмуну хажини кесини аузундан эшитгенди, аны арап харфла бла жазылгъан тана тери тышлы китабындан кёчюрюп алгъанды. Журтубайланы Гала айтханнга кёре, назму маулютледе, жума намазлада «Кязимни зикири» деген ат бла да жюрютюлгенди [АИГИКБНЦРАН. Ф. 11. Оп. 1. Ед. хр. 135. П. 5]. Алай бла, назмуну бу тюрлюсю Кязимни кесинден жазылып алыннганына бу сёзле шагъатлыкъ этерге боллукъдула.

Мёчуоланы Кязимни чыгъармачылыкъ хазнасын жыйышдырыуда, тинтиуде да Тёппеланы Алим биринчилени сатырында болгъанды. Ол илму-излем институтда ишлеген кезиуонде Кязимни чыгъармаларыны эки томлугъун жарашдырып тынгылы илму къарамын шарт белгилеп басмалагъанды [Мечиланы 1989]. Эки томлукъда бла «Малкъар поэзияны антологиясында» биз къарагъан назмуну аты «Ахырзаман дуня», Бегийланы Абдуллах жарашдыргъан эки жыйымдыкъда уа («Алданмагъыз ахырзаман дунягъа») деп бериледи.

Башхалыкъ назмуну атындан сора жазылгъан жылында да тюбейди. Сёз ючюн, эки томлукъда ол 1902 жыл бла, башха китаплада эм Къабарты-Малкъарны гуманитар тинтиуле бардыргъан институтуну архивинде сакъланнган къол жазмалада 1912 жыл бла. Бизни оюмубузгъа кёре, быллай жангылыч китап басмада ётерге боллукъду.

Ол назму бир ненча тюрлю нек берилгенин, аладан къайсы тюрлендирилгенин эм ол тюрлениуле не себепден чыкъгъанларын окъуучугъа кеси аллына тохташдыргъан къыйынды. Назмугъа илму багъа берир ючюн, аны вариантларын, энчиликлери да тынгылы тинтилерге керекди.

Назмуну эки томлукъдагы бла антологияда берилген тюрлюлерин тенг-лешдирип къарагъанда экинчисинде назму 14 строфагъа азды. Алай архивдеги Чабдарланы Мустафадан жазылгъан варианты бла чыгъармаланы эки томлукъну ангылатыуларында берилген варианты тизгин саны бла, аты бла да бир бирге келишгени шартды [Мечиланы 1989: 384–386].

Тёппеланы Алим жарашдыргъан эки томлукъдагы тюрлюсю бла Къабарты-Малкъар гуманитар тинтиуле бардыргъан институтуну архивинде сакъланнган (Журтубайланы Галадан жазылгъан «Ахырзаман дуния» («Жаннет» поэма) деген назмуну строфа саны, ич сыры да тамам келишедиле.

Назмуну эки томлукъда тюрлюсю бла Бегийланы Абдуллах жарашдыргъан китаплада берилгени вариантын тенг-лешдиргенде, назму алты строфагъа къысхар-тылып бериледи:

Ийман олду – азатлыгъы жанынгы,
Харам ишге къыйнамасанг жанынгы,
Уру, хыйны бийлемесе къанынгы, –
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

Таза къулну суймеклиги суралыр,
Сафарына ол эринмей баралыр,
Ёле туруп, къыйналмайын жан алыр, –
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

Сууап жазгъан мёлеги бек къууаныр,
Тэфтерине хурмет бла къаралыр,
Аманлыкъчы, жан бералмай, аралыр, –
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

Ийманлыгъа налат берир кюн келмез,
Написине артыкълыкъны ол бермез,
Ёлген сабий даучу болуп сюелмез, –
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

Минг бир сёзню бизге берди бийибиз,
Анга ёлчем, хыйсап салды, билигиз,
Жаннет ючюн сиз бир бирни суйюгюз, –
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

Бир ётюрюк минг уялтыр, айтайым,
Керти сёзню иеси бол хар дайым,
Жан алдасам, аллахымы алдайым, –
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

[Мечиланы 1989: 246–247]

Ол не хыйсапдан болгъанын айтхан къыйынды. Андан ары тенг-лешдиргенде назмуда эки томлукъда болмагъан, алай Бегийланы Абдуллах жарашдыргъан сай-ламалада тюбеген бир жангы тёрттизгин барды:

Алдадыкъ биз файгъамбарны кёп кере.
Чархыбызны Аллах этдик кёз кёре,
Энди бизге ол чархыбыз не бере?
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

[Кязим 1996: 49]

Дагъыда, эки томлукъда берилген эки тёрттизгин Бегийланы Абдуллах жараш-дыргъан китаплада бир строфагъа сыйынып бериледиле.

Хаким жашла сафарларын санарла,
Хакъ жолунда чыракъ болуп жанарла,
Жанларына анда себеп табарла, –
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

Сыйлы къулла сафарларын сюерле,
Жетмиш тюрлю дарий кийим киерле,
Бир бирине сыйлы салам иерле, –
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

[Кязим 1996: 46]

Хаким къызла жарыкълыкъны сюерле,
Жетмиш тюрлю дарий кийим киерле,
Бир бирине сыйлы салам иерле, –
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

[Мечиланы 1989: 245]

Андан ары тенгleshдиргенде, назмуну ахыр эки тёрттизгини жерлери бла алышынып берилгени ачыкъланады:

**Кёпле кетген дуниядан кетербиз,
Сакъ жауунлай, юркген атлай, ётербиз,
Дуния малын, хазналарын не ётербиз?
Алдатмайыкъ** ахырзаман дуниягъа!

*Кязим хажи жалгъан зикир этмейди,
Игилик – аз, гюнях бизден кетмейди,
Факъыр сёзю чапыракъдан ётмейди, –
Алданмагъыз* ахырзаман дуниягъа.

*Кязим хажи жалгъан назму этмейди,
Игилик – аз, гюнях бизден кетмейди,
Факъыр сёзю чапыракъдан ётмейди, –
Алдатмагъыз* ахырзаман дуниягъа!

[Мечиланы 1989: 248]

**Кёпле кетген дуниядан кетербиз,
Сакъ жауунлай, юркген атлай, ётербиз,
Дуния малын, хазналарын не ётербиз?
Алданмагъыз** ахырзаман дуниягъа.

[Кязим 1996: 49]

Башха тёрттизгинни къуралыуунда да башхалыкъ барды:

Кимни келир онг жанындан китабы –
Кимни къууанч, кимни жилиу хыйсабы!
Ким уялыр, кимге ётерле табу, –
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

[Мечиланы 1989: 247]

Кимни келир онг жанындан китабы,
Хар ишини анда болур хыйкъабы,
Кимни къууанч, кимни жилиу хыйсабы, –
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

[Кязим 1996: 48]

Бегийланы Абдуллах жарашдыргъан эки китапда («Назмула. Зикирле. Поэмала» [Кязим 1996: 46–49] эм «Сайлама чыгъармалары: Назмула. Поэмала. Зикирле» [Кязим 2009: 259–261]) берилген вариантланы тенгleshдирип къарасакъ, алада строфа саны бир-бирге тамам келишгени эсленеди. Алай кёп болмаса да бу китаплада да башхалыкъла тюбейдиле:

Къолларында нюр тыйылмаз жарыкъдан,
Къыйналмазла не жылыдан, сууукъдан,
Инжилмезле бир да анда тарлыкъдан, –
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Къолларында нюр тыйылмаз жарыкъдан,
Къыйналмазча иссиден не сууукъдан,
Инжилмезле бир да анда тарлыкъдан, –
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

* * *

Не ючюн Аллах кёкню, жерни жаратды?
Акъыл берип, аны бизге танытды?
Барын толу адам ючюн жаратды, –
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Аллах кёкню, жерни не ючюн жаратды?
Акъыл берип, аны бизге танытды?
Барын толу адам ючюн жаратды, –
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

* * *

Келигиз, **биз** ассылыкъдан къачайыкъ,
Жюреклени игиликге ачайыкъ,
Кёзюбюзден къан жилимукъ чачайыкъ, –
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Келигиз, **бу** ассылыкъдан къачайыкъ,
Жюреклени игиликге ачайыкъ.
Кёзюбюзден къан жилимукъ чачайыкъ,
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

* * *

Айбат ишге арытайыкъ санланы,
Ийман бла кетерейик жанланы,
Кёп жыймайыкъ къолгъа фитна малланы, –
Алданмагъыз ахырзаман дунягъа.

Айбат ишге арытайыкъ санланы,
Ийман бла кетерейик жанланы.
Кюрешейик жыйып фитна малланы,
Алданмагъыз ахырзаман дунягъа.

* * *

Кёпле кетген дунядан кетербиз,
Сакъ жауунлай, юркген атлай, ётербиз,
Дуня малын, хазналарын не ётербиз? –
Алданмагъыз ахырзаман дунягъа.

[Кязим 1996: 47–49]

Кёпле кетген **бу** дунядан кетербиз,
Сакъ жауунлай, юркген атлай, ётербиз,
Дуня малын, хазналарын не ётербиз? –
Алданмагъыз ахырзаман дунягъа.

[Кязим 2009: 259–261]

Чыгъарманы тюрлю-тюрлю вариантларын тенглеширгенде, биринчи тёрт-тизгинде окъуна башхалыкъ эсленеди: «*хадисде кёргеними айтайым*» [Мечиев 1989], «*хадисде кёргеними санайым*» [АИГИКБНЦРАН. Ф. 11. Оп. 1. Ед. хр. 135. П. 5], «*хадисде кёргениме къайтайым*» [Кязим 1996; 2009] деп бериледи.

Журтубайланы Галадан жазып алынган эм экитомлукъда берилген назмуну аты да, хар строфасыны ахыр тизгининде «*Алдатмагъыз ахырзаман дунягъа!*» деп, Бегийланы Абдуллах жарашдыргъан жыйымдыкълада уа «*Алданмагъыз ахырзаман дунягъа*» деп белгиленеди. Баям, назмуну ич сырына «Алдатмагъыз ахырзаман дунягъа!» дегенден эсе, «Алданмагъыз ахырзаман дунягъа» деген ангылам тюз келишеди. Къабарты-Малкъарны гуманитар тинтиуле бардыргъан институтуну архивинде Тёппеланы Алим жазып алгъан вариант толусунлай сакъланганлыкъгъа, Бегийланы Абдуллах да кеси жазып алгъан вариантла бла ишлеген болур дерге боллукъбуз.

Тёппеланы Алим бла Бегийланы Абдуллах жарашдыргъан китапланы тенглеширип къарагъанда, сюзюлген назмуну бир-бир тизгинлерини башхалыкълары ачыкъланады:

Баям этип бизни ючюн жаннетин,
Жаратханды ашын-сууун, шербетин,
Зем-зем сууун, **тюрлю халал** кёгетин,
Алдатмагъыз ахырзаман дунягъа!

Ачып бизни ючюн жаннетин,
Жаратханды ашын-сууун, шербетин,
Зем-зем сууун, **алхам-тюрлю** кёгетин, –
Алданмагъыз ахырзаман дунягъа.

* * *

Тюплерине алтын тахта салыныр,
Жан-жаньинда таза суула барылыр,
Хар бир ичги анда халал болунур, –
Алдатмагъыз ахырзаман дунягъа!

Тюплерине алтын тахта салыныр,
Тюбю бла татлы суула барылыр,
Хар бир ичги анда халал болунур, –
Алданмагъыз ахырзаман дунягъа.

* * *

Неден сойсе, келип андан ашарла,
Тюплерине **къуу** тёшекле **жасарла,**
Ол зауукъгъа **жетиширик ким болур?**
Алдатмагъыз ахырзаман дунягъа!

Неден сойсе, келип андан ашарла,
Тюплерине **атлес** тешек **атарла,**
Бу зауукъгъа **кирип, анда жашарла,**
Алданмагъыз ахырзаман дунягъа.

Ол зауукъгъа насыплыла жетерле,
Жаннетледе жарыкъ жашау ётерле,
Жаныбызны хакъ жолуна берирге, –
Алдатмагъыз ахырзаман дунягъа!

Ол зауукъгъа насыплыла жетерле,
Сыйлы Аллахха зияратла ётерле,
Жаныбызны хакъ жолуна берирге, –
Алданмагъыз ахырзаман дунягъа.

Кюрешейик ийман бла ёлюрге,
Жети кёзде жаннетлени кёрюрге,
Жаныбызны хакъ жолуна берирге, –
Алдатмагъыз ахырзаман дунягъа!

Кюрешейик ийман бла ёлюрге,
Сыйлы Аллахны анда нюрюн кёрюрге,
Жаныбызны хакъ жолуна берирге, –
Алданмагъыз ахырзаман дунягъа.

* * *

Ол деп, бу деп, сылтау этип *көрелле*.
Сокъуранып, *къан жилиямукъ тегелле*,
Башыбызгъа жетиширик ишлелле, –
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

Ол деп, бу деп, сылтау этип *башларла*,
Сокъуранып, *эсигизни ташларла*,
Башыбызгъа жетиширик ишлелле,
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Хазыр сылтау къабыл болмаз биреуге,
Себеп келмез жалбарыудан, тилеуден,
Ёзге къалмаз олжаннга тигелеуден, –
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

Хазыр сылтау къабыл болмаз биреуге,
Себеп келмез жалбарыудан, тилеуден.
Баиха къалмаз жаханымге сюрюуден, –
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

* * *

Жийиргенип, ассылыкъдан къачайыкъ,
Жюрекленни *къарыусузгъа* ачайыкъ,
Кёзюбюзден *къарангыны* чачайыкъ, –
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

Келигиз, биз ассылыкъдан къачайыкъ,
Жюрекленни *игиликге* ачайыкъ,
Кёзюбюзден *къан жилиямукъ* чачайыкъ, –
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Айбат ишге арытайыкъ санланы,
Ийман бла кетерейик жанланы,
Кюремейик жыйып фитнес малланы, –
Алдатмайыкъ ахырзаман дуниягъа!
[Мечиланы 1989: 245–248]

Айбат ишге арытайыкъ санланы,
Ийман бла кетерейик жанланы,
Кёп жыймайыкъ къолгъа фитнес малланы,
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.
[Кязим 2009: 259–261]

Быллай башхалыкъла чыгъарманы айтхан адамладан келгенин, неда Тёппеланы Алим бла Бегийланы Абдуллахны тюзетиулери бла байламлы болгъанын тохташдыргъан къыйынды.

Андан сора да бир къауум энчилик эсленеди:

Ишлегеннге *тейри эшик* ачылыр,
Нюр тегюлюр, *ырахатлыкъ* чачылыр,
Махтау, *ыспас*, кечгинлик да табылыр, –
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

Ишлегеннге *жаннет эшик* ачылыр,
Нюр тегюлюр, *шафауатла* чачылыр,
Махтау, *рахму*, кечгинлик да табылыр, –
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

* * *

Хар адамны тюзлюгю терк билинир,
Эки къаты юлош болуп келинир,
Анга кёре, сайлау, къуллукъ, берилир,
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

Хар адамны тюзлюгю терк билинир,
Ахыратда юлош болуп келинир,
Анга кёре, сайлау, къуллукъ, берилир, –
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

* * *

Сыйлылыгъы жарты болмаз не такъыр,
Кязимни да *сыйлы жерге* сен чакъыр,
Къайры барса, *тюзлюк* тилейди факъыр, –
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

Сыйлылыгъы жарты болмаз не такъыр,
Кязимни да *жаннетинге* сен чакъыр,
Къайры барса, *рахмат* тилейди факъыр,
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

* * *

Хар адамны сират бла къууарла,
Бир да къалмай этгенлерин сурарла,
Ахыр-ауал, анда *хукму* къууарла, –
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

Хар адамны сыйрат бла къууарла,
Гюнахларын, сууапларын сурарла,
Ахыр-ауал, анда *сюдно* къууарла, –
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Китапларын, алып келип, берирле,
Гюняхларын, сууапларын кёрюрле,
Муратланы кер агъачха керирле, –
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!

Китапларын алып келип берирле,
Гюняхларын, сууапларын кёрюрле,
Гюняхлыны кер агъачха керирле, –
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.

Кимни келир онг жанындан китабы –
Кимни къууанч, кимни жилияу хыйсабы!

Кимни келир онг жанындан китабы,
Хар ишини анда болур хыйкъабы,

**Ким уялыр, кимге этерле табу, –
Алдатмагъыз ахырзаман дуниягъа!**
[Мечиланы 1989: 245–248]

**Кимни къууанч, кимни жиялю хыйсабы, –
Алданмагъыз ахырзаман дуниягъа.**
[Кязим 2009: 259–261]

Белгиленген башхалыкъланы эсепленде, заманга кёре, ислам дин бла байламлы сёзле экитомлукъда алышынып берилген эселе, Бегийланы Абдуллах жарашдыргъан китаплада артха къайтарылгъандыла.

Бу башында сагъынылгъан чойреликле Кязим-хажини чыгъармачылыгына, аны назмуларын жыйышдыргъанлагъа, заманга да даулукъда белгиленмейдиле. Аны баш мураты келлик тёлюлеге ёмюрлюк адабият эсгертмебизни даулашсыз керти халинде сакълаудады. Поэт орус, арап, башха тиллени сёзлерин хайырланса да, хар заманда да миллетини ич сырын кимден да уста шартлагъанды, халкъыны жашау кюйюн жюрекде биширип, назму кепге сыйындыргъанды. Ол аны тыйгъатдан келген илхам шауданыды.

Кязимни поэзиясы, суратлау сёзю тынгылы сюзюллюгю, жангыдан китапла жарашдырылып басмаланырыгъы, илму жаны бла тинтиу ишле бардырыллыкълыры баямды. Алай ол жумушланы тамамлардан алгъа быллай чойреликле нек тюбегенлерин, поэтни ёз къарамына неда башха сылтаулагъа кёре тюрлендирилген назмула не халда басмаланып сакъланганларына жангыдан бичим этерге, закий Кязимни керти сёзюн, хар тизгин энчилигин тохташдырыгъа борчду. Бюгюнлюкде, ол ишни тынгылы тамамларча алимлерибиз, поэтлерибиз, билимли адамларыбыз да аз туюндюле.

Бизни оюмубузгъа кёре, ол затха жетишир ючюн Кязимни атын жюрютген фондну, Нальчик шахарны «Эльбрус» китап басмасыны, Къабарты-Малкъарны жазычуларыны биригиуюню эм адабият илму бла кюрешген алимлени келечилеринден комиссия къурап, Кязимни чыгъармачылыгына тил жаны бла экспертиза этерге, энчиликле не хыйсапдан чыкъгъанларын эм ненча болгъанларын белгилеп китап этерге керекди. Закий Кязимни назмуларыны тюрлюлери заманга кёре сылтаула бла байламлы бир ненча болгъаны шарт тохташдырылса, аланы башха-башха китаплада угъай, бир китапны ичинде энчиликлерин ачыкълап, ким, къайда, къачан жазып алыннганын белгилеп басмаларгъа керекди. Бизни оюмубузгъа кёре, ол зат окъуучуну кёп сорууларына жууап табаргъа амал берликди.

Алай бла, башында айтылгъан затла малкъар адабиятда алыкъа тынгылы тамамланмагъан соруула болгъанына толу шагъатлыкъ этедиле эм миллет илмубузну аллында салынган борчланы белгилейдиле.

Хайырланылгъан литература

1. АИГИКБНЦРАН – Архив Института гуманитарных исследований Кабардино-Балкарского научного центра Российской академии наук. Фонд А.М. Тепеева.
2. Берберов Б.А. Образ Кязима Мечиева в исторических преданиях о депортации // Культурная жизнь Юга России. 2010. № 2 (36). С. 53–56.
3. Биттирова Т.Ш. Кязимни биринчи китабы // Минги Тау. № 3. 2001 (на балк. яз.).
4. Биттирова Т.Ш. Книга о Кязиме // Литературная Кабардино-Балкария. 2004. № 1.
5. Биттирова Т.Ш. Карачаево-балкарская духовная литература: рукописное наследие. Нальчик: ООО «Печатный двор», 2016. 264 с.
6. Биттирова Т.Ш. Литература и фольклор карачаево-балкарского зарубежья. Нальчик: ООО «Печатный двор», 2018. 192 с.
7. Биттирова Т.Ш. Творчество классика карачаево-балкарской литературы Кязима Мечиева // Вестник института языка, литературы и искусства им. Г. Цадасы. 2018. № 16. С. 125–126.
8. Бозиев А.Ю. Наш Кязим // Кабардино-Балкарская правда. 1959. 21 июля.
9. Габаева А.Б. Концепция человека в творчестве Кязима Мечиева: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Нальчик, 2004. 22 с.

10. *Кетенчиев М.Б.* Функционально-семантический потенциал обращений в поэзии К. Мечиева // Известия Кабардино-Балкарского государственного университета. 2012. Т. 2. № 3. С. 101–103.
11. *Кулиев К.Ш.* Талант и мудрость // Кабардино-Балкарская правда. 1959. 5 сентября.
12. *Кучмезова Р.А.* «И мой огонь горел...». Эссе о Слове Кязима. Нальчик: Эльбрус, 1996. 128 с.
13. *Локьяева Ж.М.* Формально-семантические особенности употребления исламской религиозной лексики в стихотворении Кязима Мечиева «Аллахха махтау» («Хвала Аллаху») // Проблемы современной кавказской и тюркской филологии и этнографии. Нальчик: Редакционно-издательский отдел ИГИ КБНЦ РАН, 2017. С. 95–99.
14. *Маммеев Д.М.* Кязим Мечиев. Октябрь революциягъа дери чыгъармачылыгъы. Нальчик: Къабарты-Малкъар китап басма, 1966. 68 б. (Кязим Мечиев. Творчество дореволюционного периода. Нальчик: Каб.-Балк. кн. изд-во, 1965. 68 с. (на балк. яз.).
15. *Маммеев Д.М.* Кязим Мечиев. Нальчик: Эльбрус, 1973. 159 с.
16. Малкъар поэзияны антологиясы. XX ёмюр / баш редактору Созайланы Ахмат. Нальчик: Эль-Фа, 2008. 631 б. (Антология балкарской поэзии. XX век / глав. ред. А.С. Созаев). Нальчик: Эль-Фа, 2008. 631 с. (на балк. яз.).
17. *Мечиев К.* Назмула. Поэмала. Зикирле / жарашдыргъан Бегийланы А.; ал сёзю Къулийланы Къ. Нальчик: Эльбрус, 1996. 600 б. (Собрание сочинений: в 2 т. / сост. А.М. Бегиев; вступ. ст. К.Ш. Кулиев). Нальчик: Эльбрус, 1996. 600 с. (на балк. яз.).
18. *Мечиев К.* Сайлама чыгъармалары: Назмула. Зикирле. Поэмала / жарашдыргъан Бегий улу Абдуллах. Нальчик: Эльбрус, 2009. 600 б. (Избранные произведения: Стихи. Зикры. Поэмы / сост. А.М. Бегиев). Нальчик: Эльбрус, 2009. 560 с. (на балк. яз.).
19. *Мечиев К.* Чыгъармаларыны экитомлугъу. Биринчи тому / жарашдыргъан, ал сёзю, ангылатыуланы, сёзлюкно жазгъан Теппеев А.М. Нальчик, Эльбрус, 1989. 416 б. (Собрание сочинений: в 2-х т. Т. 1. Стихотворения и поэмы / сост., автор вступ. статьи, комментариев и словаря А.М. Теппеев). Нальчик: Эльбрус, 1989. 416 с. (на балк. яз.).
20. *Сарбашева А.М.* Образ поэта-гуманиста Кязима Мечиева в современной балкарской литературе // Чистое слово. Кязимовский сборник / Материалы республиканской научно-практической конференции «Культурно-историческое наследие», посвященной 150-летию со дня рождения поэта. Нальчик: Изд-во М. и В. Котляровых, 2009. С. 183–186.
21. *Теппеев А.М.* Кязим Мечиев // Очерки истории балкарской литературы. Нальчик: Эльбрус, 1981. С. 56–86.
22. *Теппеев А.М.* Кязим Мечиев: Жашаууну эм чыгъармачылыгъыны юсюнден очерк. Нальчик: Эльбрус, 2001. 232 б. (Кязим Мечиев: Очерк о жизни и творчестве). Нальчик: Эльбрус, 2001. 232 с. (на балк. яз.).
23. *Теппеев А.М., Габаева А.Б.* Кязим Мечиев // Очерки истории балкарской литературы. Нальчик: ГП КБР «Республиканский полиграфкомбинат им. Революции 1905 г.», 2010. С. 106–133.
24. *Узденова Ф.Т.* Мечиев Кязим Беккиевич // Писатели Кабардино-Балкарии XIX – конец 80-х гг. XX в.: Биобиблиографический словарь. Нальчик: Эль-Фа, 2003. С. 281–285.

ВАРИАНТЫ СТИХОТВОРЕНИЯ КЯЗИМА МЕЧИЕВА «АХЫРЗАМАН ДУНИЯ» («БРЕННЫЙ МИР»)

Локьяева Жаухар Магомедовна, младший научный сотрудник сектора карачаево-балкарского фольклора Института гуманитарных исследований – филиала Федерального государственного бюджетного научного учреждения «Федеральный научный центр Кабардино-Балкарский научный центр Российской академии наук» (ИГИ КБНЦ РАН), lokyuueva2015@mail.ru

Статья посвящена одной из актуальных проблем литературоведения – исследованию и идентификации художественных текстов. Несмотря на существование внушительного количества научных изысканий (монографий, сборников, статей, диссертации), посвященных жизни и творчеству выдающегося балкарского поэта К. Мечиева, рассмотрению данной проблемы не уделялось должного внимания. Остается много вопросов, связанных с авторством, названием и годом издания того или иного произведения, определением индивидуального стиля художника, лексико-семантического своеобразия его произведений. В данной в работе на примере стихотворения Кязима Мечиева «Ахырзаман дуния»

(«Бранный мир») исследовано несколько вариантов, опубликованных в различных изданиях, а также имеющихся в архиве Института гуманитарных исследований Кабардино-Балкарского научного центра Российской академии наук (ИГИ КБНЦ РАН). В результате сравнительного анализа выявлены различия на уровне отдельных слов и словосочетаний, предпринята попытка установления причин их возникновения, поиска алгоритма восстановления точности каждой строки. Отмечено, что в разные периоды, в зависимости от требований той или иной исторической эпохи в бытовавших в устной или рукописной форме стихотворениях арабские слова часто заменялись русскими или собственно карачаево-балкарскими. В некоторых изданиях произведение встречается в усеченной форме, в других – оказывается длиннее на несколько строк. В настоящее время сложно без специального текстологического анализа определить, какие из вариантов действительно принадлежат перу Кязима. В этой связи актуализируется проблема поиска способов четкого определения авторства, восстановления чистоты языка произведений К. Мечиева, идентификации его поэтических текстов.

Ключевые слова: балкарская литература, Кязим Мечиев, поэзия, сборник, варианты стихотворения.

OPTIONS FOR THE POEMS OF KASIMA MECHEIEVA «AHIRZAMAN DUNIYA» («MORTAL WORLD»)

Lokyaeva Zhauhar Magomedovna, junior scientific worker of the sector of karachay-balkarian folklore of the Institute for the Humanities Research – Affiliated Federal State Budgetary Scientific Establishment «Federal Scientific Center «Kabardian-Balkarian Scientific Center of the Russian Academy of Sciences» (IHR KBSC RAS), lokyaeva2015@mail.ru

The article is devoted to one of actual problems of literary criticism related to the study and identification of literary texts. Despite the existence of a number of scientific research (monographs, collections, articles, theses) concerning the life and creativity Balkar poet K. Mechiev, the issue has not received adequate attention. There are still many questions related to authorship, title and year of publication of a work, the definition of the artist's individual style, its lexical and semantic identity. In this work the example of the poem Kazima Mechieva «Ahirzaman Dunya» («world») investigated several variants of the text, published in various editions, and also available in the archive of the Institute of humanitarian studies of the Kabardino-Balkar scientific center, Russian Academy of Sciences (ISI KBSC RAS). A comparative analysis revealed differences in the use of words, an attempt to establish their causes, the search algorithm reconstruction accuracy of each line. It is noted that in different periods, depending on the requirements of a particular historical era in existed in oral or handwritten form poems, Arabic words are often replaced actually Russian or Karachay-Balkar. In some editions the work is found in reduced form, in others it is long into multiple lines. Currently, it is difficult to determine which of the options really were written by Kazima. In this connection, the problem of finding ways to clearly define authorship, restore the purity of the language of K. Mechiev's works, and identify his poetic texts is being actualized. The article gives the reasoning on this issue.

Keywords: Balkar literature, Kiazim Mechiev, poetry, collection, options poems.

DOI: 10.31007/2306-5826-2019-3-42-171-179